

آموزش جغرافیا؛ راهی نو با مشکلات بسیار

قسمت دوم

مهدی چوبینه

گروه جغرافیای دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتب درسی

مقدمه:

تحلیل اهداف کلی آموزش و پرورش و مبانی تعلیم و تربیت اسلامی و قانون اساسی به منظور تعیین اهداف درسی جغرافیا

در قسمت گذشته این گزارش به ضرورت تغییر برنامه درسی جغرافیا اشاره شد و ضمن اشاره به منابع مورد استفاده جهت نظرسنجی برای تغییر در برنامه درسی، اهم مشکلات و نقایص برنامه درسی جغرافیا در وضعیت کنونی مشخص گردید. تعیین نیازها و انتظارات برنامه‌ریزان درسی از دانش‌آموزان در حیطه‌های مختلف و معرفی مدلها و راهبردهای کلی برنامه درسی و رویکردهای آموزشی در دوره‌های مختلف تحصیلی از دیگر مطالب آن بخش بشمار می‌آمد.

الف - حیطه شناختی

۱- گسترش شناخت تواناییها و دستاوردهای فکری، علمی،

فنی بشر

۲- گسترش آشنایی با علوم انسانی به منظور خودشناسی،

شناخت جامعه و مسائل آن شناخت تاریخ و شناخت محیط

۳- گسترش آشنایی با استدلال و استنتاج

۴- گسترش آشنایی با فرایند حل مسئله، مهارت‌های تفکر،

پژوهش، اکتشاف و نقش آن در زندگی، پیشرفت علوم و تکنولوژی

ب - حیطه مهارتی (ذهنی)

۱- کسب توانایی استدلال و استنتاج

۲- کسب مهارت در طراحی تحقیق در زمینه علوم مختلف

۳- کسب مهارت‌های تفکر (تجزیه و تحلیل اطلاعات، تفسیر،

استدلال، استنباط، استنتاج، طبقه‌بندی و...)

ج - مهارتی (عملی)

۱- کسب تواناییهای لازم جهت انجام تحقیقات علمی (آزمایشها

در این قسمت به تحلیل اهداف کلی آموزش و پرورش، مبانی تعلیم و تربیت اسلامی و قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به عنوان منابع زیربنایی برای تعیین اهداف ماده درسی جغرافیا خواهیم پرداخت. در این مورد ضمن تفکیک اهداف اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و زیستی حلقه‌های اتصال اهداف کلی آموزش جغرافیا را با این اهداف مشخص خواهیم نمود.

در این بخش نیز امید است صاحب‌نظران و متخصصان موضوعی جغرافیا و همچنین دبیران و معلمان جغرافیا که متخصصان اصلی آموزش جغرافیا هستند با ارائه نظرات و پیشنهادها خود شورای برنامه‌ریزی گروه جغرافیا را مورد محبت قرار دهند و در تکمیل و تقویت راهنمای برنامه درسی جغرافیا سهیم باشند.

و فعالیتهای علمی)

- ۲- کسب توانایی در کاربرد آموخته‌های علمی خود در زندگی روزمره به منظور پیشرفت جامعه
- د- **حیطه عاطفی (ارزشی - نگرشی)**
- ۱- تقویت روحیه احترام و ارج‌گذاری نسبت به دستاوردهای فکری، علمی و فنی بشر
- ۲- تقویت روحیه تحقیق و تتبع در زندگی و در زمینه‌های علمی و تکنولوژی
- ۳- احترام و ارج‌گذاری به دانشمندان و کارهای آنها

اهداف اقتصادی

الف - حیطه شناختی

- ۱- آشنایی با تأثیر مثبت ساده‌زیستی، صرفه‌جویی و استفاده بهینه از امکانات و منابع در اقتصاد خانواده و اقتصاد ملی
- ۲- آشنایی با اهمیت حفظ و حراست از ثروت‌های ملی و جهانی
- ۳- آشنایی با زمینه‌های ایجاد و گسترش توسعه پایدار
- ۴- گسترش مدرک دانش مربوط به دنیای کار و حرفه در بخش‌های مختلف به منظور تسهیل امر راهنمایی شغلی و تحصیلی

ب- حیطه مهارتی ذهنی

- ۱- کسب توانایی در تفسیر نقش اقتصاد در جوامع امروزی
- ۲- کسب توانایی تفسیر ساده‌زیستی، صرفه‌جویی و استفاده بهینه از امکانات و منابع جامعه و تأثیر آنها بر اقتصاد ملی
- ۳- کسب مهارت تجزیه و تحلیل مسائل توسعه پایدار

ج - حیطه مهارت عملی

- ۱- کسب توانایی ساده‌زیستی، صرفه‌جویی و استفاده بهینه از امکانات و منابع کشور
- ۲- کسب توانایی لازم جهت حفظ و حراست از ثروت‌های ملی و جهانی
- ۳- کسب مهارت‌های لازم جهت همکاری در ایجاد و گسترش توسعه پایدار

د- حیطه عاطفی (ارزشی - نگرشی)

- ۱- تقویت روحیه ساده‌زیستی، صرفه‌جویی و استفاده بهینه از امکانات و منابع در اقتصاد خانواده و اقتصاد ملی
- ۲- تقویت روحیه ارج‌نهادن و توجه به حفظ و حراست از ثروت‌های ملی و جهانی
- ۳- تقویت روحیه توجه به ایجاد و گسترش توسعه پایدار

اهداف سیاسی

الف - حیطه شناختی

- ۱- افزایش درک نسبت به اوضاع سیاسی ایران در جهان
 - ۲- تعمیق شناخت و جوه استکبار جهانی، استضعاف ملل محروم و روابط سیاسی بین‌المللی
- ب- حیطه مهارتی ذهنی

اهداف اجتماعی

الف - حیطه شناختی

- ۱- تعمیق شناخت تأثیر همکاری جمعی در پیشرفت امور جامعه
- ۲- تعمیق آشنایی با جامعه ملی، جهانی و وظیفه افراد در این جوامع
- ۳- تعمیق آشنایی با جوامع اسلامی و مشکلات مسلمانان در ارتباط با استکبار جهانی
- ۴- آشنایی با مسائل جمعیت و نقش آن در فرایند توسعه

ب- حیطه مهارت ذهنی

- ۱- کسب توانایی در یافتن مسائل و مشکلات اجتماعی خود و جوامع مسلمان

- ۲- کسب مهارت تفکر انتقادی در زمینه مسائل جامعه

- ۳- کسب توانایی تفسیر و تجزیه و تحلیل مسائل جمعیتی و نقش آن در فرایند توسعه

ج - حیطه مهارتی (عملی)

- ۱- کسب مهارت‌های لازم جهت همکاری‌های جمعی در پیشرفت امور جامعه

- ۲- کسب مهارت در انجام تحقیقات مربوط به امور اجتماعی

د - حیطه ارزشی

- ۱- تقویت روحیه ارج‌گذاری به همکاری جمعی در پیشرفت امور جامعه و مسئولیت‌پذیری
- ۲- تقویت روحیه احترام به جامعه ملی و جامعه جهانی

۱- کسب توانایی لازم جهت تجزیه و تحلیل و نقد اوضاع سیاسی کشور و جهان

۲- کسب توانایی تجزیه و تحلیل وجوه استکبار جهانی، استضعاف ملل محروم و روابط سیاسی بین المللی
ج- حیطه عاطفی (ارزشی - نگرشی)

۱- تقویت روحیه توجه به وجوه استکبار جهانی، استضعاف ملل محروم و روابط سیاسی بین المللی

اهداف زیستی

الف - حیطه شناختی

۱- گسترش آشنایی بانقش محیط زیست در سلامتی و ادامه زندگی بشر

۲- گسترش آشنایی باراههای حفظ محیط زیست

۳- گسترش آشنایی باحفظ منابع انرژی

۴- گسترش آشنایی بانقش انسان در تخریب یا نگهداری

محیط زیست

۵- گسترش آشنایی باوظیفه فرد، جامعه محلی و ملی و جهانی

در حفظ محیط زیست

ب- حیطه مهارتی ذهنی

۱- کسب توانایی تفسیر نقش محیط زیست و منابع انرژی

در سلامتی و ادامه زندگی بشر

۲- کسب توانایی تجزیه و تحلیل نقش انسان در تخریب

یا نگهداری محیط زیست

۳- کسب مهارت تفسیر وظایف فرد، جامعه محلی، ملی،

جهانی در حفظ محیط زیست

ج- حیطه مهارتی عملی

۱- کسب مهارتهای لازم جهت حفظ محیط زیست و منابع انرژی

از طریق بکارگیری راههای مناسب

د- حیطه عاطفه (ارزشی - نگرشی)

۱- تقویت روحیه ارج گذاری و توجه به نقش محیط زیست و

منابع انرژی در سلامتی و ادامه زندگی بشر

۲- تقویت روحیه ارزش گذاری و ارج نهادن به مؤلفه های محیط

زیست به عنوان آیات الهی

۳- تقویت روحیه توجه به حفظ محیط زیست و منابع انرژی

۴- تقویت روحیه ارزش گذاری و توجه به وظایف فرد، جامعه محلی، ملی و جهانی در حفظ محیط زیست
براساس این تحلیل اهداف کلی آموزش جغرافیا به شرح زیر خواهد بود:

تحلیل اهداف کلی آموزش جغرافیا

جغرافیا علمی است که سعی دارد ویژگیهای مکانها و پراکندگی پدیده ها، انسانها و فرایندها را بر روی زمین تبیین کند. جغرافیا به روابط متقابل بین انسان و محیط اهمیت خاص قایل است. ویژگی اصلی علم جغرافیا، نگرش ترکیبی آن و شناخت نمود غالب است و همانند دیگر علوم در حل مسائل از روش علمی استفاده می کند.

جغرافیا از طریق شناساندن محیط، سهم عمده ای در اعتلای فرهنگ عمومی دارد و روش صحیح حفظ محیط و بهره برداری بهینه از آن را آموزش می دهد. به عبارت دیگر جغرافیا می کوشد به سؤالات زیر پاسخ دهد:

- چه چیز؟ What

- کجا؟ Where

- چرا آن جا؟ Why

- چگونه به وجود می آید؟

- چه اثراتی دارد؟

- چگونه باید از آن بهره برداری کرد تا تعادل محیط حفظ شود؟

How

- چه کسی؟ کی؟ when, who

- بنابراین اهداف اصلی آموزش جغرافیا بایستی شناخت جامع محیط و ارائه روشهای حفاظت و بهره برداری منطقی از آن باشد. آموزش جغرافیا باید تواناییهای زیر را در دانش آموزان ایجاد کند:
- درک و فهم دانش جغرافیایی (مفاهیم و اصول علم جغرافیا ...)

- مهارتهای جغرافیایی

- قدرت تفکر و ایجاد نگرشها و ارزشهای منطقی

الف) اهم مفاهیم و مواردی که در حیطه درک و فهم دانش جغرافیایی قرار می گیرند به شرح زیر است:

۱- مکان: مکان بستر و جایگاه وقوع پدیده ها و فرایندهاست و از نظر موقعیت (نسبی و مطلق) و ابعاد گوناگون و ویژگی های مختلف مورد بررسی قرار می گیرد.

موقعیت مطلق جایگاه مکان را در چهارچوب شبکه‌های مختلف جغرافیایی نشان می‌دهد و موقعیت نسبی جایگاه آن را نسبت به مکان‌های دیگر می‌سنجد. منظور از ابعاد، ویژگی‌های هندسی مکان است. خصوصیت هر مکان براساس نوع و کمیت پدیده‌ها و فرایندهای موجود در آن تعیین می‌گردد.

۲- پدیده: از نظر جغرافیا، به هر آنچه که در مکان وجود دارد و بدان ماهیت خاصی می‌بخشد، پدیده گویند. مانند خاک، آب، مسکن، زبان، چشمه، قنات، راه و هوا.

۳- رابطه جغرافیایی: کنش و واکنش بین پدیده‌ها را در مکان رابطه گویند. مانند: رابطه بین پراکندگی حاصلخیزی، خاک، جمعیت، رابطه بین توسعه شهرها و منابع آب، رابطه بین انسان و محیط.

۴- فرایند: جریان منظم و هدفداری است که در مکان رخ می‌دهد و موجب تغییر و تحول در پدیده‌ها و روابط بین آنها می‌شود. مانند: فرایند مهاجرت، تبخیر، فرسایش، تجارت، توسعه.

۵- پراکندگی: به شکل استقرار پدیده‌ها بر روی مکان گفته می‌شود. مانند پراکندگی شهرها، خاکها و جمعیت.

۶- محیط جغرافیایی: عبارتست از مکان مشخص که پدیده‌ها - روابط جغرافیایی و فرایندهای حاکم بر آن از یک هماهنگی برخوردار باشند.

۷- سیستم فضایی: مجموعه‌ای هماهنگی و مرتبط را که در قالب مکان باشد سیستم فضایی گویند. هر محیط جغرافیایی خاص یک سیستم فضایی را به نمایش می‌گذارد.

۸- ناحیه: ناحیه قسمتی از سطح زمین است که براساس یک یا چند ویژگی از قسمت‌های مجاور متمایز می‌شود. هر ناحیه از یک وحدت درونی برخوردار است که میزان این وحدت و تجانس در کانون آن به حد اکثر تجانس رسیده و به طرف مرزها به تدریج کاهش پیدا می‌کند.

(ب) عناوین و مواردی که در حیطه مهارت‌های جغرافیایی قرار می‌گیرند به شرح زیر می‌باشند:

۱- مهارت‌های لازم برای شناخت مکان: موقعیت مطلق (در چهارچوب شبکه‌های مختلف جغرافیایی) و موقعیت نسبی (موقعیت نسبت سایر مکان‌ها و پدیده‌ها).

۲- مهارت‌های اندازه‌گیری میدانی: از نظر هندسی مانند ارتفاع، فاصله، جهت، شناخت شبکه جغرافیایی، مساحت، حجم و شیب مکان مورد نظر).

۳- خواندن و استفاده از نقشه‌های توپوگرافی: محاسبه مقیاس و اندازه‌گیری فواصل، شیب، مساحت، درک علائم و رنگ‌ها در روی نقشه، شناخت منحنی‌های هم‌ارتفاع، تهیه تیمسرخ، تهیه طرح اولیه (کروکی).

۴- شناخت و کاربرد روش‌های مطالعات میدانی (منابع مستقیم): مصاحبه، پرسش‌نامه، جمع‌آوری نمونه‌ها، دسته‌بندی اطلاعات اولیه، تجزیه و تحلیل یافته‌ها با استفاده از روش‌های آماری، تفسیر و نتیجه‌گیری (تصمیم‌گیری)، ارائه نتایج حاصل از تحقیق (با استفاده از شیوه گزارش نویسی، گزارشات شفاهی، ترسیم نمودارها، جداول، نقشه‌های موضوعی، مدل‌سازی و...)

۵- شناخت و کاربرد منابع اطلاعات جغرافیایی (منابع غیرمستقیم): کره جغرافیایی، عکس‌های جغرافیایی (عکس، اسلاید، فیلم). نرم‌افزارهای جغرافیایی، عکس‌های هوایی، تصاویر ماهواره‌ای، اطلس‌ها، مدل‌های جغرافیایی، فرهنگ‌نامه‌ها و کتاب‌های جغرافیایی، نشریات تخصصی و یا عمومی مرتبط با جغرافیا.

(ج) عناوین و مواردی که در حیطه نگرش‌ها و ارزش‌ها قرار می‌گیرند عبارتند از:

۱- قدرشناسی از خالق جهان به جهت آفرینش محیط طبیعی و منابع آن و زیباییهای جهان

۲- علاقه به کاربرد دانش‌ها و مهارت‌های جغرافیایی کسب شده در زندگی فردی و اجتماعی.

۳- کمک به رشد تفکر منطقی و نقادانه نسبت به مباحث و مسایل جغرافیایی.

۴- درک تفاوت‌های فرهنگی و محیطی سایر ملل و انگیزش حس احترام نسبت به آنان و گسترش تفاهم بین‌المللی از این طریق.

۵- احساس مسئولیت نسبت به حفظ محیط زیست و برنامه‌ریزی منطقی برای بهره‌برداری از آن به صورتی که منافع نسل‌های آینده ملحوظ باشد.

۶- تقویت روحیه علاقه به سرزمین ایران اسلامی و تلاش برای حفظ و توسعه پایدار آن.

۷- ایجاد علاقه نسبت به مسایل و مشکلات جغرافیایی در مقیاس‌های محلی، ناحیه‌ای، ملی و جهانی و ارائه راه‌حل‌های مناسب برای آنها.

و با مقایسه بین اهداف اساسی آموزش و پرورش، مبانی تعلیم و تربیت اسلامی و اهداف کلی آموزش جغرافیا، مشترکات آنها از این

قرار است:

اهداف اساسی آموزش و پرورش، مشترک با اهداف کلی جغرافیا

اهداف معنوی - تربیتی

۱- تقویت روحیه بررسی، تتبع و تحقیق و ابتکار در تمامی زمینه‌های علمی، فنی، فرهنگی و اسلامی
اهداف علمی و فرهنگی

۱- شناخت اسرار جهان آفرینش و کشف قوانین طبیعت به منظور پیشبرد دانش و استفاده از علوم و فنون و تجارب پیشرفته بشری
اهداف اقتصادی

۱- ایجاد و آمادگی و توانایی جهت مشارکت فعال در تولیدات کشاورزی، دامی، صنعتی برای تأمین خودکفایی و رهایی از وابستگی

۲- ایجاد روحیه صرفه‌جویی و قناعت و پرهیز از اسراف و تبذیر در همه شئون اقتصادی

اهداف کلی تعلیم و تربیت اسلامی مشترک با اهداف مصوب کلی جغرافیا

۱- تقویت روحیه حقیقت‌جویی، تعقل، تفکر، مطالعه، بررسی، تعمق، تحقیق، نقادی و ابتکار در تمامی زمینه‌های اسلامی، فرهنگی، علمی و فنی

۲- شناخت اسرار جهان آفرینش و قوانین طبیعت به عنوان آیات الهی به منظور پیشبرد دانش و معرفت و استفاده از علوم و فنون و تجارب پیشرفته بشری

اهداف اجتماعی

۱- پرورش روحیه مسئولیت‌پذیری و اهتمام به امور اجتماعی و مشارکت در فعالیتهای دینی، و فرهنگی

۲- ایجاد روحیه رعایت بهداشت عمومی و حفظ محیط زیست

اهداف سیاسی - نظامی

۱- ارتقاء بینش و بیداری سیاسی نسبت به اوضاع سیاسی ایران و جهان و به خصوص جوامع اسلامی ملل محروم و شرکت فعال در سرنوشت سیاسی کشور

۲- شناخت منابع اقتصادی کشور و شیوه‌های صحیح استفاده از

آنها و پرورش روحیه حراست از احوال عمومی و ثروتهای ملی براساس نتایج این تحلیل‌ها، حال می‌توان اهداف هر یک از دوره‌های تحصیلی را به تفکیک معین نمود و براساس این اهداف کلی، اهداف جزئی هر دوره و سپس به تفکیک هر پایه از هر دوره را مشخص ساخت:

اهداف تصویب شده برای مقطع ابتدایی:

۱- آشنایی با دانش جغرافیا (مفاهیم، اصول، اصطلاحات).

۲- آشنایی با ویژگی‌های جغرافیایی سرزمین ایران.

۳- تقویت حس علاقه به سرزمین (ایران) از طریق آشنایی با محیط جغرافیایی آن.

۴- گسترش مهارت‌های نقشه و نقشه‌خوانی از طریق تهیه طرح اولیه، کروکی، محیط‌زندگی و تحصیل دانش آموز.

۵- تقویت عادت به مشاهده دقیق و علمی محیط پیرامون.

اهداف تصویب شده برای مقطع راهنمایی:

۱- آشنایی با دانش جغرافیا (مفاهیم، اصول، اصطلاحات، قوانین و...)

۲- آشنایی با ویژگی‌های نواحی جغرافیایی ایران و کلیات جغرافیایی کشورهای همسایه و قاره‌ها و درک روابط نواحی.

۳- گسترش مهارت‌های نقشه و نقشه‌خوانی از طریق چگونگی تهیه نقشه از عکس‌های هوایی (مقیاس نشانه‌گذاری پدیده‌ها و...)

۴- آشنایی با وسایل مطالعه در جغرافیا (انواع نقشه‌های جغرافیایی، اطلس‌ها، مدل‌های جغرافیایی فرهنگ‌ها و کتب مرجع).

۵- گسترش مهارت‌های جمع‌آوری و دسته‌بندی اطلاعات جغرافیایی و نمایش یافته‌ها به صورت انواع نمودارها و جداول و استفاده از روش‌های اولیه آماری.

۶- ایجاد علاقه و حساسیت نسبت به مسایل و مشکلات محیط جغرافیایی و ارائه راه‌حلهایی در مقیاس‌های محلی و منطقه‌ای.

۷- احساس مسئولیت نسبت به محیط و درک ضرورت بهره‌برداری و برخورد منطقی با محیط جهت حفظ منابع طبیعی برای نسل‌های آینده [معرفی پدیده‌های طبیعی محیطی، حفاظت از محیط زیست (آلودگی‌ها)].

۸- درک اشتراکات و تفاوت‌های فرهنگی و محیطی سایر ملل و انگیزش احترام نسبت به آنان و کمک به تفاهم بین‌المللی از این طریق.

(ادامه دارد)